

LU Leids Universitair Medisch Centrum
MC

Aardige bedrijfsartsen helpen bij distress

Over het belang van aardig zijn

Dr. Jeanette E.W.M van Dongen-Melman
 Klinisch psycholoog-psychotherapeut
 Leids Universitair Medisch Centrum

BEDRIJFSGENEESKUNDIGE DAGEN 2023
 NVAB, 11 MEI 2023

Aardige dokters helpen

Waarom je als arts zo belangrijk bent voor je patiënt
 rijkten en na kanker

Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman

Programma

Werk: o zo belangrijk, voor iedereen!

Vanuit de emotie-neurowetenschappen:

- o Wat is distress?
- o Waarom distress bij ziekte en behandeling, zoals kanker
- o Herstel van distress en de rol van de bedrijfsarts

→ Nieuwe inzichten waarom de bedrijfsarts zo belangrijk is
 → Van (ex)-patiënt → weer werknemer

2 | © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman | 11 mei 2023

Emotie-neurowetenschappen

THE ARCHAEOLOGY OF MIND

Neuroevolutionary Origins of Human Emotions

JAAK PANKSEPP • LUCY BIVEN
 Foreword by Daniel J. Siegel

3

Zijaanzicht en dwarsdoorsnede hersenen

Zijaanzicht met taalgebieden: Broca, Wernicke

Dwarsdoorsnede: gebied van Broca (taal), hippocampus, gebied van Wernicke (taal), prefrontale cortex, thalamus, hypothalamus, amygdala, hypofyse, pons, medulla, hersenstam, cerebellum

→ Taak brein: reguleren fysiologische en emotionele processen
 → Altijd op zoek naar evenwicht: homeostase

4 | © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman | 11 mei 2023

Werking van het brein

certicaal neocortex

subcorticaal limbisch systeem

hersenslam

© Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 2022

5

Werking van het brein

PAG = peri-aqueductaal grijs

6 | © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman | 11 mei 2023

Werking van het brein

Input hersenstam:

- lichaam (hartslag, spijsvertering, ademhaling etc.)
- zintuigen (zien, horen, proeven, ruiken, voelen)
- hersenen (o.a. prefrontale cortex, amygdala, hypothalamus)

→ informatiestromen komen samen in PAG*

DISTRESS = informatiestromen PAG *uit balans*

→ PAG zet primaire emotie-systemen aan

→ Brein zoekt altijd naar homeostase = coping

* PAG = *peri-aqueductaal grijs*

7 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Werking van het brein

© Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 2022 8

Basis gevoelens

7 primaire emotie-systemen	gevoel
1. Verwachting (motivatie)	●
2. Angst	●
3. Woede	●
.....	
4. Lust	●
5. Zorg geven	●
6. Zorg ontvangen	● ●
7. Spel (blijheid)	●

● = Positief gevoel (o.a. opoid systeem, 'geluks'hormonen, neurotransmitters)
 ● = Negatief gevoel (o.a. geen opoiden, andere hormonen en neurotransmitters)

9 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Werking van het brein in balans

© Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 2022 10

Breïn uit balans: distress

Bij bedreiging:
 PAG zet primaire emotie-systeem **angst** aan

Ziekte is bedreiging van (kwaliteit) leven

11 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Kanker: ziekte van angst

Bij diagnose acute dreiging:

'Ik was doodziek van de angst.'

'Zo misselijk...misselijk van de angst.'

'De angst om dood te gaan is zo heftig, dat kún je niet uitleggen.'

'Ik ben nog nooit zo bang geweest.'

→ Overleven: immense inspanning voor het brein

12 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Breïn uit balans: distress

Bij bedreiging:
 PAG zet primaire emotie-systeem **angst** aan

Kanker is bedreiging van (kwaliteit) leven:

- o Onvoorspelbaarheid – onveiligheid
- o Lichamelijk lijden: ongemak en pijn

'Pain is the universal provocation for fear.'

J. Panksepp & L. Biven, 2012

➔ Pijn alarmeert het angst-systeem **altijd**

➔ Angst zet stress-systeem **altijd** aan

13 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Werking van het brein bij distress

Angst is een krachtig primair emotie-systeem:

'Fear resembles a dictator that makes all other brain processes, from cognition to breathing, its slave.'

K.M. Tye, Nature Neuroscience, 2019

Angst en pijn veranderen de werking van het brein

14 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Angst verandert brein en lichaam

15 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Werking van het brein bij distress

Natuurlijke actie van angstsysteem: **iets doen**

Bij ziekte: **behandelen**

Je wil leven, dus zeg je 'ja' tegen de behandeling, zonder erbij na te denken.'

'Je zegt "ja", zonder er bij stil te staan.'

➔ Angst is onmisbaar om in actie te komen

16 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Werking van het brein bij angst

17 © Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 2022

Ziekte geeft angst

Angst maakt denken moeilijker

Begrijpen en eigen maken van de situatie is een **proces!**

- diagnose
- behandeling
- re-integratie

Een proces kost tijd!

Door angst kost dit meer tijd

18 © Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Werking van het brein bij distress

Behandeling geeft angst:

- Bijwerkingen, verrichtingen, medicatie (o.a. corticosteroiden, hormonen)
- Schade aan lichaam

Behandeling = jezelf blootstellen aan gevaar
 jezelf schade aandoen

➔ Eigen beschermingsmechanismen (angst) kunnen niet worden ingezet

➔ Neocortex overruled continu angstsysteem

Dat maakt een behandeling zwaar

19 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Behandeling is zwaar

'Ik was zo moe en misselijk van de kuren, ik kon alleen nog maar op bed liggen.'

'In de bijsluiters staat als bijwerking: stijfheid. Nou dacht ik, dat valt wel mee. Maar wat ik toen ervaren heb! Je bent een vrouw van 40 in een lichaam van een 85-jarige. Ik zat maar op een stoel en deed de hele dag niets. Ik kon niet meer opstaan, niet meer lopen.'

'Tegen het eind van de 4^e kuur kreeg ik jeuk. Die werd steeds erger. Ik moest nog 2 kuren. Ik dacht gewoon dagen aftellen en afleiding zoeken, maar het werd zo erg dat ik alleen nog maar uit jeuk bestond.'

➔ **Stapeling van bijwerkingen**

20 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Soms zo zwaar...

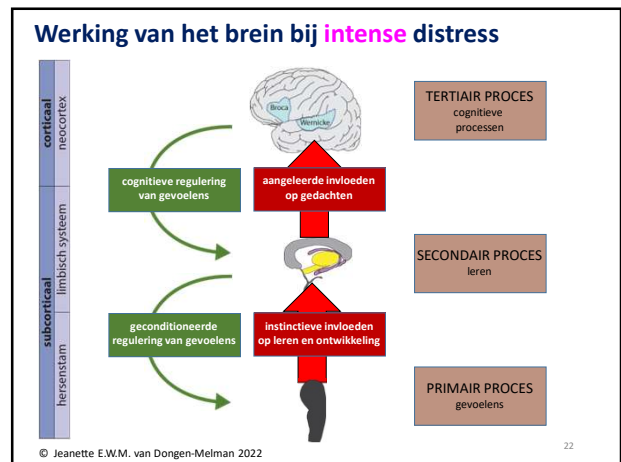
Bij langdurige, complexe behandelingen en/of veel bijwerkingen:

'Met die angst en vervreemding door de anti-hormoontherapie was het leven niet te dragen'

'Mijn lichaam bepaalde mijn leven: wat ik wel en niet kon, hoeveel ongemak ik had, hoeveel pijn. Je lichaam geeft dat lijden en jij kunt dat niet meer verdragen. Je lichaam is niet van jou; het is van zichzelf.'

➔ **GRENZEN** voor het brein om lichamelijke en psychische gevolgen van ziekte en behandeling te beïnvloeden

21 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Breïn uit balans

Onverwachte, frequente, langdurige en ingrijpende ervaringen:

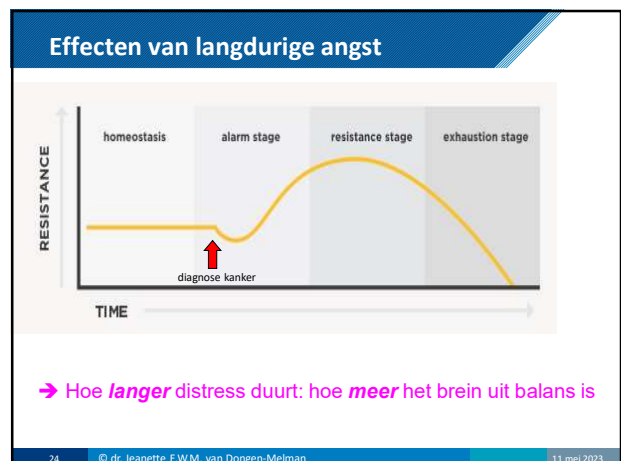
Angstsysteem steeds gevoeliger afgesteld (threshold):

- snellere stressreactie
- heftigere stressreactie

Stress-systeem steeds vaker en langer in actie

➔ **Uitputting**

23 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Breïn uit balans

Chronische stress: cortisol
 Effect op: o.a. hippocampus, amygdala, prefrontale cortex

Cognitieve problemen: plannen, organiseren, anticiperen, onthouden, op woorden komen, oriënteren:
Minder flexibel op eisen buitenwereld reageren

'Op het werk werd een nieuw computersysteem ingevoerd. Als ik vastliep was er niemand om me te helpen. Dan zat ik met een hoofd vol watten achter de computer.'

→ **'Brain fog'**
 + corticosteroïden, chemo- en anti-hormoontherapie

25 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

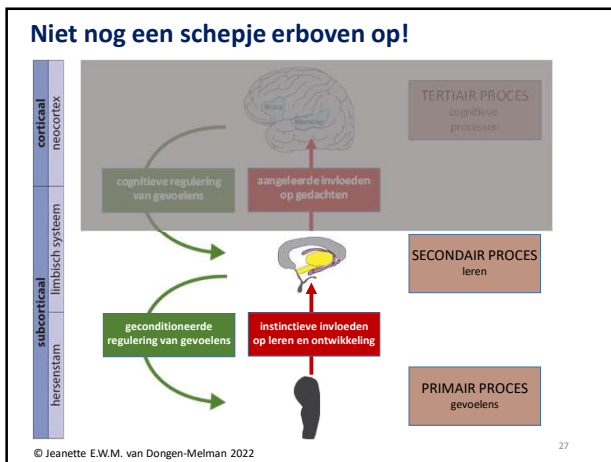
Hoe het brein te helpen?

Herstel is een proces → vraagt tijd en rust

Even vakantie voor het brein

25 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Klaar met primaire kankerbehandeling

Hoe meer en langer distress → hoe langer herstel

Distress afhankelijk van behandeling en behandellast:

- o vroegdiagnostiek en 'targeted therapy': minder schade
- o cumulatie van behandelingen: chirurgie, radiotherapie, chemotherapie
- o langlopende behandelingen o.a. corticosteroïden, anti-hormoontherapie
- o blijvende lichamelijke schade: hart, lymfoedeem, weefselschade (chronische ontstekingsreacties en vermoeidheid)
- o **'Genetische make-up'**: elk lichaam reageert weer anders op behandeling én herstelt zich anders

→ **Behandellast loopt door → distress loopt door**

29 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Klaar met primaire behandeling

Hoopvol naar eindpunt behandeling:

- o Verwachtingen naar zichzelf: wil om weer mee te doen
- o Verwachtingen vanuit partner, gezin, vrienden, etc
- o Verwachtingen vanuit werk: collega's, werkgever, wet- en regelgeving

Aan de buitenkant niet te zien..... hoe groot de distress is

30 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe brein te helpen?

Start re-integratie (ex)-kankerpatiënt:

- met een overbelast-uitgeput brein
- met een lichaam dat ziek is en/of bezig is met herstellen
- voortdurende angst over (kwaliteit van) leven

Leven met kanker is distress!

31 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe brein te helpen

32 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe brein te helpen

33 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe brein te helpen?

Start re-integratie (ex)-kankerpatiënt:

- met een overbelast-uitgeput brein
- met een lichaam dat ziek is en/of bezig is met herstellen
- voortdurende angst over (kwaliteit van) leven

Leven met kanker is distress!
Re-integratie is ook distress!! + houvast en hoop

TIMING: niet te vroeg en niet te laat

Wat heeft de werknemer dan nodig?
Gesprekken met de bedrijfsarts!

34 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe het brein te helpen?

Een goed gesprek* met de bedrijfsarts**

Hoe met werk? Hoe gaat het echt? Hoe gaat het echt?
Gezien en gehoord worden: inschatten: CARE

* Een goed gesprek is de beste persoonsgerichte zorg. Medisch Contact 2018.
**Menselijk contact is het geheime wapen van de bedrijfsarts. Medisch Contact 2016.

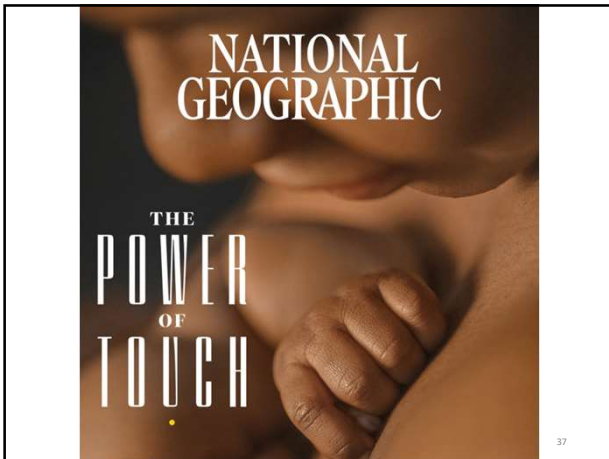
35 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe het brein te helpen?

CARE is essentieel voor overleving

- o 2 krachtige primaire emotie-systemen diep subcorticaal:
- o Essentieel voor ons emotionele welzijn
- o Om zorg te geven **én** zorg te ontvangen: **wederkerigheid**

36 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe het brein te helpen?

CARE is essentieel voor overleving

- o 2 krachtige primaire emotie-systemen diep subcorticaal:
- o Om zorg te geven **én** zorg te ontvangen: **wederkerigheid**
- o Essentieel voor ons emotionele welzijn: **mensen zijn nodig**
- o Blijft ons hele leven actief: **gezien & gehoord worden**
- o Belang van afstemming en **continuïteit**: **verbinding**

➔ Niet *de* bedrijfsarts, maar **die bedrijfsarts**

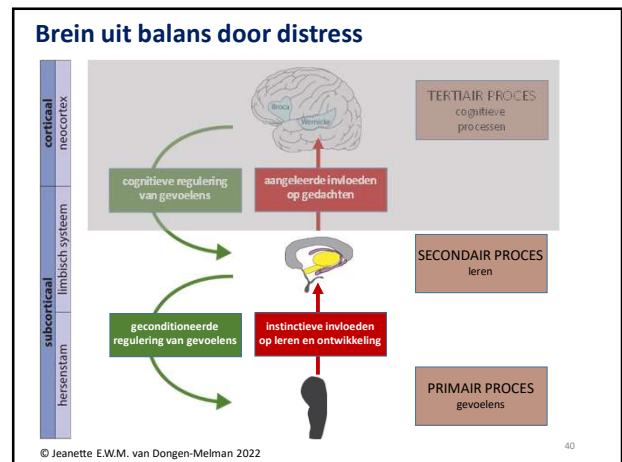
Hoe het brein te helpen?

Voor (ex-)patiënten belangrijk:

- Gezien en gehoord worden
- Veiligheid en voorspelbaarheid
- Het gevoel in goede handen te zijn

➔ **Vertrouwen: Hét tegengif voor angst!**

➔ **CARE: de bedrijfsarts doet er toe**

Hoe het brein te helpen?

Binnenkomen in het brein van de werknemer:

Andere bronnen inzetten dan verbale informatie:

Sociale non-verbale communicatie: 'tussen de regels'

- oogcontact, gezichtsuitdrukking, lichaamshouding, gebaar, stem
- via zintuigen: horen, zien, voelen, ruiken
- spiegelneuronen

➔ **Bovenstroom** (verbaal) – **Onderstroom** (non-verbaal)

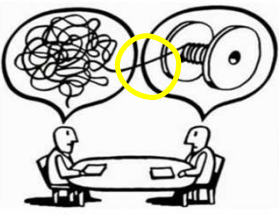
Bovenstroom - Onderstroom

The iceberg diagram shows the distribution of CARE components:

- Bovenstroom (10%):** Taak, Inhoud
- Onderstroom (90%):** Procedures, Interactie, Gevoel

CARE: vindt plaats in interactie

Hoe het brein te helpen?

Verbinding maken

43 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe het brein te helpen?

Verbinding maken: 'aardig zijn'

- aandachtig luisteren, ook 'tussen de regels'
- doorvragen
- zorgen en gevoelens serieus nemen, erkenning
- meeleven
- positief feedback geven
- gevoel in goede handen te zijn: **vertrouwen**
- beschermen door de leiding te nemen
- de **tijd nemen (proces)**
- **houvast** en **continuïteit** bieden: 'ik ga je helpen'

→ **Wederkerigheid: samen - werken**

44 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Hoe het brein te helpen?

In échte verbinding tussen hulpverlener en patiënt zit een **wederkerigheid** en daar ligt de sleutel tot goede zorg.

Wanneer we **díe** verbinding met de patiënt zoeken, volgt de perfecte zorg vanzelf.

Anne P.J. de Pagter, 2019

45 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Reïntegratie minder stressvol maken

- Aansluiten bij het **brein** van de (ex-)patiënt
  - Waar zit de patiënt in zijn herstelproces? Wat kan het brein aan?
  - Verwachtingen patiënt over werkhervatting
- Kennis en ervaring bedrijfsarts inzetten
  - Overwegingen bespreken wat te doen (en wat vindt de werknemer?)
  - Verwachtingen bijstellen (werknemer, werkgever)
  - TIMING: optimaal gebruik maken van wet- en regelgeving en uitzonderingsmogelijkheden daarop
- **Doseren van stappen**
  - Het succes van **kleine** stappen: 'onderbieden'
- **CARE**: ondersteunen en afstemmen

Kennis en ervaring van patiënt en bedrijfsarts is ANDERS én COMPLEMENTAIR

→ **Maatwerk: aansluiten op elkaar**

46 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Zin van 'care' voor de bedrijfsarts zelf

Care zet primair emotiesysteem aan: hormonen → positieve gevoelens

In combinatie dopaminerge systeem + neocortex :
→ zingeving en voldoening: **'de dokter doet ertoe'**

Determinanten van geluk:

- verbonden zijn met anderen
- betekenisvolle activiteiten

Buettner D, Nelson T, Veenhoven R, 2020

47 Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Zin van 'care' voor de dokter zelf

→ **Zorg geven heeft zin én geeft zin**

48 Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Bereiken brein werknemer

Geeft een 'triple win':

- *(Ex-)patiënt*: betere kansen op reïntegratie, meer welzijn en gevoel van eigenwaarde
- *Bedrijfsarts*: meer voldoening, meer waardering
- *Werkgever & maatschappij*: minder kosten, toename arbeidspotentieel

➔ **Maatwerk bedrijfsarts doet ertoe**

49 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Ex-patiënt naar *meer* werknemer

Niet méér zorg, maar **andere** zorg bij re-integratie:

Zorg die het brein van de (ex-)patiënt serieus neemt

Zorg die aansluit bij de werking van het brein

Menselijke zorg

50 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023

Emotie-neurowetenschappen Take home message

- Ziekte geeft distress: brein uit balans
  - *Meer + langer* distress: brein *meer* uit balans
  - Distress loopt door, ook na stop primaire behandeling
  - Door distress werken breinlagen niet goed samen
- Herstel brein door rust ➔ **DOSEREN werkhervatting**
  - Aansluiten bij het brein van de patiënt: **TIMING**
  - Maatwerk: bundelen ervaring patiënt en bedrijfsarts
  - Het succes van *kleine* stappen
- In de interactie met de bedrijfsarts: **CARE**
  - **Wederkerigheid** en vertrouwen

➔ **SAMEN**: vergroot kans op re-integratie

© dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman

Emotie-neurowetenschappen Take home message

- Ziekte geeft distress: brein uit balans
  - *Meer + langer* distress: brein *meer* uit balans
  - Distress loopt door, ook na stop primaire behandeling
  - Door distress werken breinlagen niet goed samen
- Herstel brein door rust ➔ **DOSEREN werkhervatting**
  - Aansluiten bij het brein van de patiënt: **TIMING**
  - Maatwerk: bundelen ervaring patiënt en bedrijfsarts
  - Het succes van *kleine* stappen
- In de interactie met de bedrijfsarts: **CARE**
  - **Wederkerigheid** en vertrouwen

➔ **SAMEN**: vergroot kans op re-integratie

Voldoening en diepere betekenis beroepsuitoefening

© dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman

*Life is fragile
Life is frail
Handle with care*

© dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman

CONCLUSIE

Een aardige bedrijfsarts helpt echt

www.aardigedokters.nl

54 © dr. Jeanette E.W.M. van Dongen-Melman 11 mei 2023